

Hires-László Kornélia

A kárpátaljai magyarság identitása szociológiai dimenziók mentén

„A föld a tárgyi alapot szolgáltatja, a harc és a munka porondját; a lelket az ember szolgáltatja.”

(Ernest Renan)

A tanulmányunk bevezetőjét összefoglaló idézetnek Ernest Renan gondolatát szántuk és nem véletlenül. A kárpátaljai magyarság nemzeti identitását jellemző tételek felsorakoztatására vállalkozunk, kiemelten a lokális és regionális identitás meglétének elemzését. Renan értelmezésében „a nemzet szellemi princípium” és nem köthető mindenféle határokhoz és földrajzi egységekhez¹. A helyhez kötött, regionális identitás értelmezésünkben nem közvetlenül egy földrajzi egységhez fűzött emocionális kapcsolatot jelent, hanem azokkal az etnokulturális sajátosságokkal és viselkedési formákkal való azonosulást, melyek a területhez fűzött jelenlegi és múltbéli nemzeti csoport ismérveivel köthetőek.

Gereben az azonosság tudatot tudati kapcsolathálónak tartja, a nemzettel való azonosulást ebben a tekintetben elemzi². Értelmezésünkben is egy ilyen tudati kapcsolathálón keresztül vizsgáljuk a regionális identitást, melynek alkotóelemei (továbbiakban: tényezők) folytonos és körkörös kölcsönhatások halmaza. A nemzeti érzés csak akkor válik teljessé, ha az egyénben kialakul az individuum, és tisztában van azzal, hogy az egyén saját élete és a nemzet élete közötti határok egybefolynak, mégis körülhatárolhatóak³. Egy input-output hatásként – oda-vissza csatolásként – értelmezzük a személyi és kollektív identitás tárgy körét. Jelen tanulmányban ennek mélyebb vizsgálatára nem térünk ki, ám olykor elkerülhetetlenné válhat a fogalmak használata a kölcsönhatások értelmezésénél.

A kárpátaljai magyarság nemzeti identitása

A kárpátaljai magyarság identitásvizsgálatának bővebb tipológiai elemzéséhez először tisztáznunk kell a nemzet és a kisebbség fogalmát. Jelen tanulmányban a

---

1 Renan, 1995: 184.

2 Gereben, 2005

3 Hires-László, 2010:9; Csepeli, 2002.

nemzetet úgy interpretáljuk mint „gyűjtőnévvel összefoglalt közösségi érzések”⁴, valamint kiegészítve Renan meghatározásával, mely szerint az akarat végső soron a legfontosabb tényező, amely az egyén nemzeti hovatartozását meghatározza⁵. A valamihez való kötődés érzetét egy nemzeti kategórián keresztül vizsgálva, egy kisebbségi környezetben olykor nagy kihívásokat állíthat a vizsgálatot végzők elé. Az egyének, mindennapi tevékenységük során, nem fontolgatják, hogy melyik nemzeti kategóriával írják le önmagukat, csak ha olyan szituációt gerjesztenek a kívülállók (kutatók, politikusok stb.), melyeknél a korábban kevésbé fontosnak vélt momentumot átértékelik. Egy kisebbségi helyzetbe szorult nemzet tagjainál ennek a tényezőnek a hétköznapi életben is olykor nagyobb hangsúlyt tulajdonítanak.

„Szerintem fontos, hogy az ember tudja, hogy kicsoda, mert a legtöbben, ha azt kérdezik, hogy ki vagy, mi vagy, akkor mit tudom én, én azt mondom, hogy magyar vagyok, de viszont kárpátjai, én itt születtem Kárpátalján, nem azt mondom, hogy magyarországi vagy ukrainjai, én azt mondom, hogy kárpátjai (...)” (192_Verbóc_1983_nő)⁶

A fent idézett interjúrészletből is látható, hogy a kárpátjai magyarság életében kiemelt szerep jut a nemzettel, mint csoporttal való azonosulásnak, konkretizálva az egy régióhoz kötött nemzetrésszel való azonosulást (a többi vizsgálat konklúziója is ezt támasztja alá). A regionális identitás vegyítése nemzeti karakterrel egy sajátos identitásformát jelent a kárpátjai magyarság körében.

Az elemzésbe bevont vizsgálatok

A 90-es évek elejétől indultak el a határon túli magyarsággal kapcsolatos vizsgálatok. A feltáratlanság és ismeretlenség miatt több olyan kutatást terveztek és végeztek el⁷, melyek több szempontból próbálták megismerni a még ismeretlennek vélt és tartott nemzetrészeket.⁸

Az elemzésünk fő gondolatmenetébe bevont vizsgálatok kiválasztásánál fontos momentumnak tartottuk, hogy:

- az egész kárpátjai magyarságra vonatkozó következtetéseket vontak le;
- területileg lefedett legyen, vagyis az összeses magyarok lakta releváns település képviseltette legyen a kutatásban⁹;

4 Weber, 1996: 107.

5 Renan, 1995: 181.

6 Hires-László, 2010: 43.

7 Kárpátalján végzett kutatások: Csernicskó, 1998 [1996]; Gereben, 1999 [1992/93], Csernicskó – Soós [MO-ZAIK2001]; Orosz, 2007 [2003].

8 Molnár – Orosz, 2007 [KárpátPanel 2007]; Csernicskó – Hires-László – Márku, 2008 [ANyTR 2003-2008].

9 Ennek részletes értelmezését ld. a továbbiakban, valamint Molnár D. – Molnár, 2005.

- a vizsgálati tényezők között nagy volumenként jelen van a nemzeti identitás vizsgálata.

Teljes mértékben kizártuk azokat a vizsgálatokat, melyek csak bizonyos területeket (települések csokrát) érintettek az identitás vizsgálatánál, ellenben nem hagytuk figyelmen kívül azokat a vizsgálatokat, amelyek az általunk vizsgált tényezőket érintették. Annak ellenére hivatkozunk egyes kutatások eredményeire, következtetéseire, hogy azok nem teljes területi lefedettséget takarnak. Az ilyen jellegű kutatásoknál jellemző, hogy egy bizonyos tényfeltáró és új momentum vizsgálatát tűzték ki célul. Megpróbáltuk tehát mindezen szempontok szerint felkutatni a kutatások eredményeit. De itt szeretnénk leszögezni, hogy célunk nem a kutatások felgyűjtése volt a vizsgált tárgykörben, hanem a tipológiánk alátámasztása, melynek fő pontja a dimenzionális elemzés (ennek kifejtését ld. a következő fejezetben). Valamint nem célunk az összehasonlítás, csupán az elméletünk alátámasztására szolgálnak a kutatások eredményei.

A regionális identitás dimenzionális elemzése

A dimenziók esetünkben olyan „identitástípusok” fogalmainak tükrét képezik, melyek alkalmazhatóak a vizsgált csoport nemzeti identitására. Identitástípusokként fémjelzett összefoglaló terminust azokból a szakirodalmakból merítettünk, melyek valamilyen aspektusból vizsgálták a nemzettel való azonosulást. Korábbi interjúk elemzésénél már használt fogalmakkal és módszerrel kívánunk dolgozni¹⁰: a dimenziók az említett kutatásban csupán egy vizsgálatot érintettek, jelen munkában a dimenziók tárgykörét bővítve alkalmazzuk, és a többi vizsgálatra is kiterjesztve elméletünket próbáljuk alátámasztani. Az azt a formai vázat próbáljuk igazolni, hogy egy speciális, jellegzetes identitástípussal állunk szemben, melyet strukturált formában lehet a legjobban értelmezni. Hogy mit értünk speciális alatt? Azt a sajátosságot, mely a kisebbségi identitás által alkotott regionális identitást foglalja magába. Tehát a kisebbségi identitásnak köszönhetően felerősödött a régióhoz, mint térhez való erős ragaszkodás. Ennek vizsgálatára szolgálnak a továbbiakban vázolt dimenziók, melyek lényegét tekintve ezt a speciális vázat, strukturát próbálják alátámasztani.

A dimenzió, ahogy a választott fogalom jelentésstartalma is jelzi, csupán csak más megvilágítást szintetizál, a nemzeti identitást szociológiailag releváns nézőpontok kialakításával. Az egyes felsorolt tényezők nem alkotnak külön „kategóriát” – arra szeretnénk összpontosítani, hogy valamelyest felvázoljuk a legfontosabb tényezőket, melyek segítenek megérteni azt a folyamatot, ami a kárpátaljai magyarságban

¹⁰ Hires-László, ui,

végbement.¹¹ Egyik tényezőről sem mondható, hogy csupán a választott dimenzió eleme, viszont fő jellegzetességeik szerint talán kijelenthetjük, hogy a megjelölt identitástípushoz sorolható. Minden dimenzió, az elméleti kitekintés mellett, egy összefoglaló gondolatmenetet próbál felvázolni, majd a korábbi részeredményekkel alátámasztva igazolni azokat.

A feltüntetett dimenziókba sorolt tényezőket olyan aspektusból emeltük be elméletünkbe, mely talán alátámasztást nyújt annak a feltételezésünknek, mely arra fókuszál, hogy felderítse a regionális identitás kialakulásának, meglétének igazolását szolgáló elméleteket, kutatási eredményeket. A dimenziókba emelt tényezőket tehát olyan releváns kutatási eredményekből szűrtük ki, melyek az identitás tárgykörét is érintették. Konklúziójukban megfogalmazott tendenciák alapján járjuk végig a dimenziók sorrendjét, vagyis a legkevésbé és a leginkább jellemzőig haladva tárgyaljuk az csoportra jellemző identitásformákat.

Állampolgári/polgári identitás

Vizsgálódásunkban az állampolgári identitás nem közvetlenül állampolgári státuszt feltételez, hanem törvénykezések, rendeletek hatására módosított viszonyrendszert, mely ezáltal az országhoz – államformához – fűzött attitűdöt alakítja. Az állampolgárság és az állampolgári identitás két külön fogalom, de koherensen hat a másik tudattartalomra.

Fontos dimenziójává válhat az a tényező, hogy az államok közül (értsd Ukrajna és Magyarország) melyikkel kapcsolatban alakul ki a polgári identitás, és fellelhető-e a többszörös identitás az államok szerint. A polgári identitást tehát két ország függvényében vizsgáljuk, annak ellenére, hogy a szakirodalmakban határokkal konkretizálják a (állam)polgári identitást arra a területre, melyben az egyén az adott állam polgára. A korábbi (státusztörvény) és a kettős állampolgárságról szóló politikai tevékenységek közvetlenül hatnak a kárpátaljai magyarságra, így a lehatárolt terület esetünkben Magyarországot és Ukrajnát jelenti.

Bár nem államhoz köthető, de az érdekérvényesítés elemei azok a *magyar pártok/szervezetek*, melyek Kárpátalja magyarságának érdekérvényesítése céljából jöttek létre és mind Ukrajna, mind Magyarország irányába közvetítik azt. A két legfontosabb szervezet a *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség* és az *Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség* (továbbiakban: *KMKSZ* és *UMDSZ*); ezek az identitás alakításában – a szervezethez fűzött viszony és véleményrendszer szempontjából – fontos tényezővé válhatnak. Az identitást megcélzó kutatásoknál ez a momentum nem került be az elemzési egységek körébe, annak ellenére, hogy feltehetően az érdekérvényesítő szervezetek fontos szerepet töltenek be a nemzeti identitás alakításában a vizsgált közösség bizonyos tagjai számára. Egy szervezethez

11 Csernicskó – Soós, 2002; Molnár – Orosz, 2007; Hires-László, ui.

fűződő viszony, és a benne vállalt szerepek markánsan befolyásolják a szervezettel kialakított viszonyrendszert. Ebben a nézőpontban tehát egy ilyen érdekvédelmi szervezetbe való integrálódás a közösséget érvényesítő szerepeket szintetizál. A két szervezet radikálisan megosztva végzi az ezen szerepekhez fűződő feladatokat. Mivel nem állnak rendelkezésünkre kutatási eredmények, csupán feltételezzük, hogy a szervezetek életében aktívan részt vevőknél a regionális identitás olyan elem az azonosságtudatban, melyet a szervezetben betöltött szerepek markánsan befolyásolnak.

Az önmeghatározás esetében az államnemzeti determináció a legkisebb hangsúlyt kapja, és ennek ellensúlyozásaként az erős szülőföldhöz való ragaszkodás tapasztalható. Ha időrendben sorra vesszük a vizsgálatokat¹², láthatjuk, hogy az önmeghatározások között az ukrán állampolgár a MOZAIK 2001 kutatásnál az elsősorban fontosak között 2%-os válaszarányban szerepel, és a másodlagosan definiált válaszoknál csupán 16% vallotta magát ukrán állampolgárnak¹³ (ld. 1. táblázat).

<i>Csoportmegnevezés</i>	<i>Elsősorban (N=498)</i>	<i>Másodsorban (N=496)</i>
ukrajnai/kárpátaljai magyar	56,8	26,4
magyar	35,2	40,2
európai	1,8	4
ukrán állampolgár	1,6	16,4
ukrán	1,4	3,4
kelet-európai	1,2	4
közép-európai	0,6	3,6
nyugat-európai	0,2	0,2
német	0,2	0,4
roma (cigány)	0,2	0,2
zsidó	0,2	-
nincs ilyen csoport	0,2	0,4

1. táblázat Önmeghatározás csoportkategóriákkal a MOZAIK 2001-es vizsgálatban (%-os eloszlásban)

12 Időrend alatt azokat a kutatási eredményeket értjük, melyeket a korábban vázolt kritériumok alapján beemelünk az elmélet alátámasztásához: Gereben, 1992/93; MOZAIK 2001; Kárpát Panel 2007; ANyTR 2003-2008. A továbbiakban is az itt vázolt időrendiséget használjuk.

13 Csernicskó – Soós, 2002: 130-131.

A Kárpát Panel 2007-ben hasonló eredmények születtek: ebben a kutatásban a kárpátaljai meghatározás két csoport-meghatározáshoz is kapcsolódott (ennek elemzését ld. a következő fejezetben).¹⁴ Az állampolgári, államiságot valamelyest kifejező csoportorientáció kevésbé kapott olyan prioritást, mint azok a meghatározások, melyekben a régió, vagy a nemzetiséget tartalmazó fogalmak szerepeltek. Az államiságot, tehát egy állami mivoltot legtöbbször csak másodsorban jelölték meg olyan jelentéstartalommal gazdagítva, mely az anyanyelvet is tartalmazza.

<i>Csoportmegnevezés</i>	<i>Elsősorban (N=344)</i>	<i>Másodsorban (N=333)</i>
kárpátaljai magyar	43,9	25,0
kárpátaljai	21,8	12,2
magyar	18,0	30,5
magyar anyanyelvű ukrán állampolgár	9,0	16,9
ukrán	2,6	4,1
európai	1,7	1,2
ukrajnai	1,7	4,4
közép-európai	0,6	0,9
kelet-európai	-	0,6
német	-	0,3
egyéb	-	0,6

2. táblázat Önmeghatározás a Kárpát Panel 2007-es adatai alapján (%-ban)

Ahogy a tanulmányunk elején leszögeztük, nem célunk az összehasonlítás, csupán arra szeretnénk felhasználni az adatokat, a kutatásokból kapott eredményeket, hogy az identitás tárgykörében végzett kutatásokkal alátámaszjuk elméletünket, ami nem más, mint a regionális identitás megléte Kárpátalján.

Az államformától elidegenedés és valamihez való kötődés hiánya vonja tehát magával azt a következményt, mely az erős lokális identitás kialakulásához vezet.

Az Ukrajnához fűzött attitűdöt nemcsak az önmeghatározás oldaláról közelíthetjük meg, hanem a *politikai szocializációs* szintér irányából. Az államnemzeti polgári identitás összefüggésben áll azzal a ténnyel, mely a politikai események nyomán követését illeti. Nézőpontunk szerint egy állam berendezkedéséhez való igazodás és azonosulás akkor tud kiteljesedni, ha széleskörű információval, naprakész politikai nézetekkel rendelkezik az adott állammal kapcsolatosan. A kárpátaljai magyarok politikai jártasságáról tudomásunk szerint ez idáig nem készült elemzés – értjük alatta az ukrajnai politikai életet.

¹⁴ Molnár – Orosz, 2007: 192.

Új argumentumnak tekinthető a *honosítási* kérelmek benyújtásának lehetősége, mely a Magyarországhoz fűződő polgári identitást markánsan befolyásoló tényezővé válhat. A kettős állampolgárság igénylésének megítéléséről vizsgálati eredmények még nincsenek, csupán feltételezhetjük, hogy két marginális csoport alakulhat ki: akik szélsőségesen elutasítják, valamint akik emocionálisan fontosnak tartják a nemzeti önmeghatározást és az állampolgárság kiegyenlítését elősegítő lépések elindítását. Az anyaországból érkező politikai lépések megítélésével kapcsolatban már születtek korábban eredmények: például a *státusztörvény* esetében¹⁵. A MOZAIK 2001 eredményeit bemutató táblázatban jól látható, hogy a gesztus – mint anyaországból tett politikai lépés – megítélése nem került be a megítélt és értékelt vélemények sorába. Ám a felsorolt vélemények olyan következményeit tükrözik a politikai lépésnek, melyekből ámyaltan következtethetünk annak megítélésére. Az átlagolt eredmények arra engednek következtetni, hogy mind pozitív mind negatív vonzatait látták a lépés lehetőségei között¹⁶.

	Átlagok
hatására olyanok is magyarnak vallják majd magukat, akik nem is magyarok	4,2
elősegíti a magyarországi munkavállalást	4,1
erősíti a különböző államokban élő magyarok összetartozását	4,1
elősegíti az ukrainai/kárpátaljai magyarok kulturális gyarapodását	3,9
elősegíti az ukrainai/kárpátaljai magyarok szülőföldön maradását	3,5
elősegíti az ukrainai/kárpátaljai magyarok anyagi gyarapodását	3,5
felelősíti a kivándorlást Magyarországra	2,8
rontja az ukrainai/kárpátaljai magyarok viszonyát az ukrán többséggel	2,8
rontja Magyarországot és a szomszédos államok viszonyát	2,3
nincsen tényleges hatással az ukrainai/kárpátaljai magyarok helyzetére	2,0
hátráltatja Magyarország európai integrációját	1,9

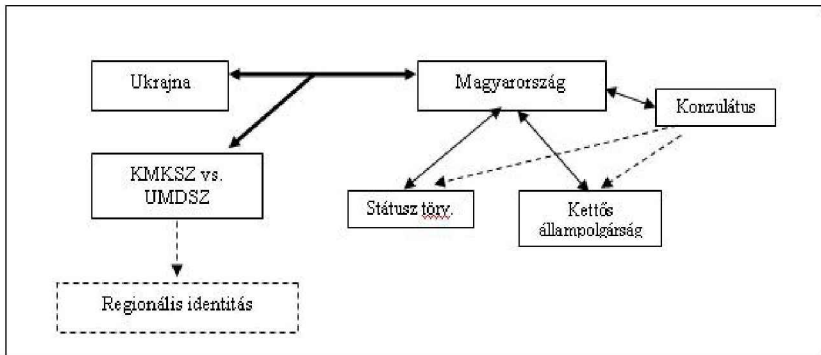
3. táblázat Vélemények a státusztörvényről a válaszadók arányában (1 – egyáltalán nem ért egyet 5 – teljesen egyetért)

15 A 19 és 25 év közötti kárpátaljai magyarok vizsgálata egységesen Kárpát-medencére kiterjedő kutatás részeként (Csernicskó – Soós, 2002).

16 A lehetőségek megítélésénél a megkérdezett kárpátaljai fiatalok jól érzékelték és előre látták a visszaélés aspektusát. A magyarigazolvány igénylők közül 2010 júliusáig Kárpátalján 165 ezren kaptak a státusztörvényt fémjelző igazolványból, szemben azzal a ténnyel, hogy a 2001-es népszámlálás adatai alapján ez a szám mintegy 50 ezerrel több, mint az igazolvány kiváltására jogosult 14 évnél idősebb kárpátaljai magyarok száma, akik nagyjából 100-120 ezren lehetnek. A visszaélések fő oka a schengeni vízum könnyített megszerzése volt (ld. bővebben sajtóhírként http://hvg.hu/itthon/20100708_tobb_a_magyarigazolvany_Karpataljan).

Véleményünk szerint az anyaországból érkező nemzetpolitikai lépéseket a kisebbségi magyarság morális tényezőnek tartja, mely az összmagyarsághoz fűzött emóciót alakítja. Ha Ukrajna tekintetében úgy tekintünk az állampolgári identitásra, hogy az attól való elzárkózás a lokális identitás erősítését szorgalmazza, akkor az összmagyarság érzésétől való elzárkózás szintén azonos hatást érhet el¹⁷. Egy láncszemként értékeljük a politikai lépéseket, és a további hatásmechanizmusokra építve megpróbáljuk feltárni az egyéb tényezőket, melyek a regionális identitás boncolgatásához szükségesek.

A Magyarország által kihelyezett *Beregszászi* és *Ungvári Konzulátus* a hivatalos politika leképezését jelenti a kárpátaljai magyarság felé. Egy közvetítő szál, mely segítő kezet nyújt az anyaországgal fenntartott kapcsolat kiépítésében. A konzulátusok kiépítése és működtetése nem ment zökkenőmentesen, több konfliktust és ellenszenvet gerjesztett a helyi magyarság körében^{18,19}.

1. ábra Államnemzeti identitás-dimenziót alakító tényezők regionális identitásra kivetítve

Gereben Ferenc kutatásaiban (1992/93 és 1999)²⁰ az identitást érintő problémákat ideológiamentes színezettel vizsgálta. Amennyiben az itt felvázolt ideológiával is felruházott tényezőket nem vesszük figyelembe a további vizsgálatoknál sem,

17 Az anyaországi magyarsághoz fűződő viszonyt külön elemezzük, mint a hatásmechanizmus további részeleme.

18 Hires-László, 2010: 67.

19 A korábbi sérelmek és a jelenlegi helyzet feltárására szükséges lenne egy vizsgálat megtervezése: kiemelten arra fókuszálva, hogy egy pillanatnyi sérelemnek tűnt-e esetleg az akkori tapasztalat (ahogy az interjúelemzésekénél tapasztaltuk), vagy időt állón még mindig rossz emlékként él tovább.

20 Gereben, 1999, 2005

értelmezési gátakat vonnak magukkal, melyek a teljes körű megismerés ellen hathatnak. Az eddigi vizsgálatokból az állampolgári/polgári identitás színezet kikerült a nemzeti identitást érintő vizsgálatokból. De mindemellett szeretnénk leszögezni, hogy csak a tárgyilagosság szintjén – vagyis csak abból a szempontból, ahogy a kárpátaljai magyarok nézetében visszatükröződik – tartjuk relevánsnak és a fentebb vázolt fővonal mentén érdemlegesnek a polgári identitás vizsgálatát a kárpátaljai magyarság regionális identitásának feltérképezéséhez.

Nemzeti/etnikai identitás

Jelen tanulmányban a nemzetet úgy operacionalizáljuk mint „gyűjtőnévvel összefoglalt közösségi érzések”²¹ valamint kiegészítve Renan meghatározásával, mely szerint az akarat végső soron a legfontosabb tényező, amely az egyén nemzeti hovatartozását befolyásolhatja²². A dimenzióhoz kapcsolódó tényezők vizsgálatában, az előző meghatározás kibővítéseként, a következő nemzetiség-fogalom meghatározás nyújthat segítséget: „közös történelmi múlttal, hasonló kulturális és pszichológiai jegyekkel, közös nyelvvél és viselkedési mintákkal, értékekkel és normákkal rendelkeznek” (Tóth 2004:9). A tényezők az említett fogalmak körül csoportosulnak.

Az első tényező, amit kiemelünk, az *önazonosság* – az egymást követő időegységekben a dolgok megőrzik önmagukat²³. Az időszámban elhelyezett kutatások mind azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyarok elsősorban jelzős szerkezettel, kárpátaljai magyarként határozzák meg elsősorban önmagukat, ezt sorrendben a jelző nélküli magyar követi, de találkozhatunk ukrain magyar, magyar anyanyelvű ukrain állampolgár párosításokkal is – a főként másodlagosan megjelölt – önazonosságnál²⁴ (lásd pl. az 1. és 2. táblázatot).

Az időszámban legfrissebb adatokkal a Kárpát Panel bír. A 2. táblázat alapján az első két helyen szerepel két, számunkra fontosnak vélt elnevezés: kárpátaljai magyar és kárpátaljai, melyek csupán annyiban térnek el szerkezetileg, hogy az utóbbi nem tartalmazza a magyar meghatározást. Tehát a vizsgálati eredmények a regionális identitást a második (kárpátaljai) gyűjtőnévvel is alátámasztják, annyi eltéréssel, hogy a nemzeti meghatározottság ezekben a válaszokban kevésbé bizonyult fontosnak. Ellenben azok az adatközlők, akik kárpátaljaiként írták le elsősorban magukat (73 fő), másodsorban már legtöbbször mint magyar (26 fő) és mint kárpátaljai magyar (27 fő) írnák le magát²⁵. Tehát bár elsősorban csupán a régiós meghatározás tartják

21 Weber, 1996: 107.

22 Renan, 1995: 181.

23 Balázs, 1995: 39.

24 MOZAIK 2001: elsőként úgy határozza meg magát mint kárpátaljai magyar=57%, magyar=5%. Kárpát Panel 2007: kárpátaljai magyar =45%, magyar=30%.

25 Köszönet a kutatásvezetőknek és a szervezőknek az adatbank használatáért.

relevánsnak, a másodsorban fontosnak vélt önbesorolásnál már nagyobb hangsúllyal szerepel a jelzős, valamint az azt nem tartalmazó nemzeti hovatartozás feltüntetése.

A református magyar szerkezettel az interjúelemzéseknel találkoztunk: ennek kiemelése az egységesen szerkesztett kérdőívekből kimaradt, így a válaszadók csak a konstruált válaszlehetőségek segítségével sorolták be önazonosságukat.

A Kárpát Panel 2007 című kutatás kárpát-medencei elemzése arra mutat rá, hogy a határon túli magyarok elhatárolják maguktól a magyarországi magyarokat és a többségi nemzethez tartozókat, annak ellenére, hogy legtöbbször a magyar nemzet tagjának nyilvánították magukat (ennek értelmezését lásd a kisebbségi identitásnál)²⁶.

Az önmeghatározás után térjünk ki a *csoporthatározásra*: milyen értelmi mező alapján rajzolódik ki a csoporttudat kritériumrendszere?

Elsősorban emocionális és kulturális jegyeket tartanak fontosnak, amibe beletartoznak az alábbiak: magyarnak tartsa magát, jól beszéljen magyarul, magyar legyen az anyanyelve, ismerje és szeresse a magyar kultúrát, tisztelje a magyar nemzeti jelképeket, egyik szülő magyar legyen²⁷. A legtöbb vizsgálatban a nyelvi/anyanyelvi kitétel szerepel az első helyen a kritériumoknál²⁸. Az időrendbe emelt vizsgálatok eredményei azt a tényt támasztják alá, hogy a nyelv az identitást fémjelző szimbólummá válhat²⁹. A tanulmányunk elején kiinduló feltételezésünknek megfelelően a regionális identitást tehát olyan aspektusból értelmezzük, mely a helyhez köthető kulturális jegyekkel való azonosulást jelöli. „A nyelvvel szemben tanúsított magatartás implicit ítélet a nyelv által fémjelzett csoportról, tevékenységéről, és az összetartás vagy az erő társadalmi kapcsolatairól” – írja Susan Gal³⁰. Tehát a nyelv, és itt gondolunk a magyar nyelv használatára, olyan megtartó erő a kisebbségi sorsba kerülteknél, ami felfokozott értékkel bír³¹. Ennél a pontnál tehát meg is állhatnánk a kérdőíves vizsgálatok eredményei alapján. A terület, és a zömében magyarok lakta települések reprezentativitására törekvő kutatásoknál a szórvány helyzetű magyarság kisebb hangsúllyal vehet részt. A szórványhelyzet a kisebbségi helyzet felfokozott állapota³², ahol a nyelvhasználati színtereknél a magyar nyelv használata alacsonyabb presztízsszinttel rendelkezik. Az interjúelemzések arra mutatnak rá, hogy

26 Veres, 2008

27 A kategóriákat a kérdőíves vizsgálatokból emeltük át: MOZAIK 2001 Csernicskó – Soós, 2002:131.; Kárpát Panel, 2007:189.; Molnár – Orosz, 2007:193. Valamint hasonló eredmények más kategóriákkal 1999-ben végzett kutatásnál: Gereben, 2005: 59. Az 1992/93-ban végzett kutatásból a rendelkezésre álló forrásokból nem tudtuk kideríteni a Kárpátaljára vonatkozó adatokat.

28 1-től 5-ig terjedő skálán a Mozaik 2001 „jól beszéljen magyarul” 4,5 értékkel; Kárpát Panel 2007 „magyar legyen az anyanyelve” 4,4, A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. sz. végén (Kárpátalja – 2006) „magyarnak tartsa magát” 4,7, „jól beszéljen magyarul” 4,6, „magyar legyen az anyanyelve” 4,5 értékkel bír (Csernicskó, 2010: 140. Az 1999-ben végzett kutatásnál az értéket nem tudjuk, de az első helyen állt az anyanyelv. Gereben, 2000: 166.

29 Gereben, 1999: 91.

30 Gal, 1991:128

31 Erről szóló kutatási eredmények összefoglalását ld. Csernicskó, 2010:139-145.

32 Gereben, 2005: 24.

a nemzeti önmeghatározásnál az anyanyelvnek kevésbé jut olyan fontos szerep, mint a zömében magyarok lakta területeken. Ezt *alkotott* identitásnak minősítettük, ami alatt szituációhoz igazított önmeghatározást értünk, és az anyanyelv mint kritérium a csoport-meghatározásnál kikerül a legfontosabb tényezők közül, illetve az emóciós tényező kap nagyobb hangsúlyt.³³ Felételezzük tehát, hogy a nyelv kiszorulása nem feltétlenül vonja magával a nemzeti önmeghatározás feladását.

A csoport-meghatározásoknál olyan elemek szerepelnek, melyek az egész nemzetrészeire vonatkozóan érvényesek. A kérdőívekben találkozhatunk olyan blokkal, ahol a két csoportra (kárpátaljai és magyarországi) jellemző tulajdonságok megítélésére kéri az adatközlőket, hogy felderítsék azt a sajátosságot, ami a 'magyarság'-fogalom kettős jelentését illeti. Az eredmények alapján kijelenthetjük, hogy csoportközi elzárkózással állunk szemben, melyet az etnocentrizmusként definiált fogalommal lehet interpretálni (az erre vonatkozó adatokat ld. a 4. ábrán).

Az etnocentrizmus értelmezésünkben olyan fogalom, amelyben „az egyén számára saját csoportja mindennek a középpontja (...) az etnocentrizmus arra vezet, hogy egy nép eltúlozza és felfokozza saját szokásaiban mindazt, ami sajátos és megkülönbözteti másoktól”³⁴. Valamint, ahogy Sumner is érvel, a felmagasztalás a saját csoporton belül, és a kívülállókkal szembeni megvetés mutatkozik meg legjobban: a kárpátaljai-magyarok pozitívabb jegyekkel ruházzák fel a saját csoport tagjait (bővebben a kisebbségi identitásnál). A kárpátaljai és a magyarországi magyar külön nemzeti alkategóriát jelent a kárpátaljai magyaroknál, melynek kulcsfogalma, hogy az anyaországbeli magyarok kevésbé élik meg úgy a magyarságukat, ahogy ezt a kárpátaljai magyarok teszik: „teljes átéléssel”. Ennek alátámasztására nemzeti szimbólumokká emelt fogalmakat és jelenségeket hívnak segítségül³⁵. Ezzel mintha kirajzolódni látszana az, hogy a kárpátaljai magyarság a lokális identitásával egy zárt közösséget alkot, annak ellenére, hogy részét képezik a magyar nemzetnek³⁶. Nem pusztán egyszerű regionális identitásról van tehát szó? Ahogy kiinduló elméletünk is ezt célozta meg – az eredmények arra engednek következtetni, hogy a földrajzi egység csupán segédeszköz ahhoz a csoportközi elzárkózáshoz, ami a két releváns kontrollcsoporttól való elzárkózást szolgálja. Ennek vizsgálatára egy széleskörű, jól átgondolt, nagy elemszámú kérdőíves vizsgálat adhat választ.

A csoporttagság pozitív megélését – a nemzethez tartozás emócióját – a *nemzeti büszkeség* megélésével mérik³⁷. „A kisebbségi magyar közösségekben a magyarság megélése pozitív szociális identitással társul, ami a csoportidentitás fennmaradásának

33 Hires-László, 2010: 4.7; 51.

34 Sumner, 1978: 38.

35 Hires-László, 2010: 64-69.

36 Kárpát Panel, 2007: 199. (78% szerint a kárpátaljai magyarok részét képezik a magyar nemzetnek és csupán 15%-uk szerint nem.)

37 Veres, 2008:47.

feltétele.³⁸ A „Mít ér az ember, ha magyar?” kérdés a magyarországi nemzetrésztől a kisebbségi nemzetrészig vizsgált tényező. Gereben Ferenc arra mutat rá, hogy az „azonosságtudat emocionális túltöltöttsége az építő cselekedet gátjává válhat”³⁹. Az előző tényezőnél feltételezett állításunk alátámasztására szolgálhat ez a tendencia is: az emocionális túltöltöttség a közösség összetartó erejévé válhat, és egyúttal a tettleges, építő elemek gátló tényezőjévé is.

A *történelmi múlt* a jelek szerint igen fontos szerepet játszik az identitás vizsgálatánál, „az identitástudatnak vissza-visszatérő eleme volt a történelmi múlt”⁴⁰. Assman kétféle emlékezést említ: a kulturális emlékezetet – a múlt szilárd pontjaira irányul, csak az emlékezetes, nem a tényleges múlt számít, a tényszerű múltat emlékezetes múlttá, így mítosszá alakítja. A kommunikatív emlékezet a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel; olyan emlékek, melyekben az ember kortársaival osztozik – ezt nevezi oral historynak, a mindennapok történelmének⁴¹. Elemzésünkben csak a kommunikatív múltat vesszük figyelembe, mellyel a történelem nagy időszávját lehatároljuk. Vagyis a kárpátaljai magyarok emlékezéseire építünk, és nem mélyedünk bele az összmagyarság történelmi múltjának vizsgálatába. A *történelmi traumáknak* nevezett összefoglaló terminust használjuk azokra a történelmi eseményekre, melyek a kárpátaljai magyarság emlékezésében mély sebet ejthettek⁴². Az oral history elméletet kiegészítettük, azokra a generációkra vonatkozóan is értelmezzük, akikre a traumák átöröklődnek, így a fogalomban a közvetlen leszármazottakban megmaradt emlékezéseket is értjük. Az ANYTR kérdései kialakításának fő gondolatmenete erre épült⁴³. Kiemelendő múltbéli eseményeknek tartjuk: II. világháború okozta nehézségek, 1944-es deportálás, kolhozosítás, 1956-os forradalom, rendszerváltással járó anyagi nehézségek⁴⁴.

A 3. ábrán megpróbáltuk összefoglalni azokat a momentumokat, melyeket fontosnak véltünk a nemzeti identitás szempontjából. A kulturális identitás itt nem különül el a nemzeti identitástól, csupán külön részelemként kívánjuk tárgyalni. Úgy véljük, eme részelemnek fontosabb szerep jut, így a továbbiakban erre szeretnénk kitérni részletesebben.

38 Veres, 2008: 49. (Kárpát Panel, 2007: *Az, hogy magyarnak születtem, büszkeséggel tölt el.* – Teljesen egyetért 55,8%, többnyire egyetért 25,3%.)

39 Gereben, 1999: 85.

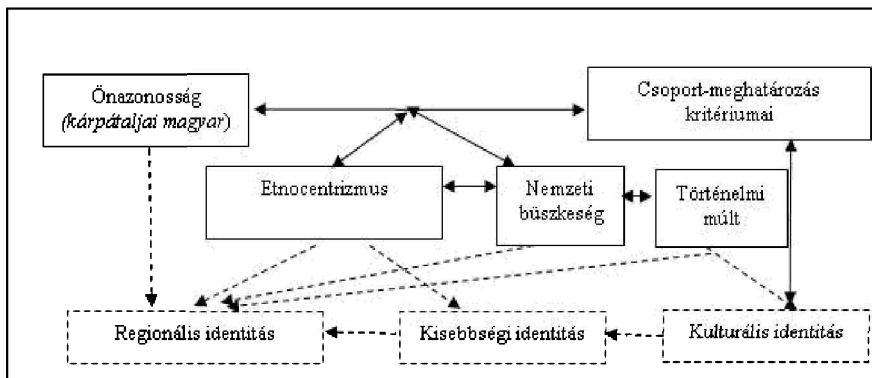
40 Gereben, 2005: 151.

41 Assman, 1999: 51.

42 Csepeli, 1993.

43 Csernicskó, 2005; Hires-László, 2010: 35.

44 Hires-László, 2010: 86-94.

3. ábra A nemzeti identitást alakító tényezők a kárpátaljai magyar identitás szemszögéből

Kulturális identitás

A határon túli magyarság nemzeti önmeghatározását a kultúrnemzeti identitás jellemzi – állapítja meg több, a témában vizsgálatot végző szerző⁴⁵. Kultúrnemzeti identitás, ami magába foglalja az etnikai, kulturális és emocionális töltetet, s szemben áll a vérségi leszármazást és összetartozást hangsúlyozó jelentéssel⁴⁶. A dimenziók elválasztásánál a kulturális identitást nem tartjuk külön dimenziónak, csupán annak markánsan elkülönülő hatáselemének. Tehát a kulturális identitást a nemzeti identitásból kiemelve próbáljuk meg összefoglaló tényezőkkel/indikátorokkal bemutatni.

A nemzeti ünnepek megtartása a megemlékezés, múltbéli felelevenítés szimpóziумai, ahol fontosnak tartjuk a beleélés és az aktív részvétel szétválasztását. Ennek vizsgálatára eddig nem került sor. A nemzeti ünnepek rituálissá válása a nemzeti szimbólumok alkalmazását jelenti. A legfontosabbnak tartott szimbólumot 2007-ben a nemzeti lobogó jelentette (42%) 1999-ben a *Himnusz* volt az első, és ezt követte a trikolor⁴⁷. Az interjúelemzéseknél arra mutattunk rá, hogy a magyarigazolvány is egyfajta szimbólumi töltettel van felruházva.

A Weber által használt *kultúrkinccsek* fogalom alatt az etnikai jellegzetességeket értette⁴⁸. A fogalmat specializáljuk és igazítsuk a vizsgált közösséghez. Kultúrkinccseknek tekintjük azokat a kulturális sajátosságokat, amelyek a kárpátaljai

45 Veres, 2008; Gereben, 1999; Hires-László, 2010. Cserniczkó, 2010: 140.

46 Gereben, 1999: 76-77.

47 Molnár – Orosz, 2007: 198.; Gereben, 2000: 167.

48 Weber, 1996

magyarságra jellemzőek. Feltételezzük, hogy a kultúrkincsek ládájában egyaránt jelen vannak magyar és ruszin etnikai sajátosságok, melyeket az idő során annyira elsajátítottak, hogy fel sem tűnik azok használata. A két etnikum hagyományainak keveredése módosulást eredményezhet az eredeti etnikumi jellegzetességekben. Egy sajátos kultúrkincs-kavalkád egy kisebbségi környezetben, melynek forrása a két releváns kontrollcsoport.

Sumner egyik legfontosabb művében, a *Népszokásokban*⁴⁹ arra hívja fel a figyelmet, hogy minden társadalmi változást, tényt a népszokások idéznek elő és tartják fenn. Ezzel egyetértve arra a következtetésre juthatunk, hogy a kultúrkincsek a népszokások segítségével tartják fenn önmagukat, és ezek a kultúrkincsek, szokások a vizsgált csoport sajátosságait hordozzák, mely egyben a régióhoz kapcsolt identifikációt is magában foglalja.

A kulturális elemek közül a vallásosság identifikációs energiáját Kárpátalján tudatosítják leginkább⁵⁰. A rendszerváltás utáni szabad vallásgyakorlás a történelmi egyházak felerősödését jelentette. Kárpátalján a magyarok nagy része (megközelítőleg 51%) református, ezt követi a római katolikus vallás (szintén csak megközelítőleg 31%) majd a görögkatolikus kisebb részarányban (körülbelül 9%)⁵¹. Az egyházi szertartásokon való részvételi arány korcsoportonként, településtípusonként, felekezetenként változó eredményeket mutathat – ezekről kimutatás nincsen, csupán a korcsoportokra vonatkozólag. A Kárpát Panel-nél a 10-es értékelő skálán 1 pont értékkel nőtt Isten szerepe a hétköznapi életben az 55 év fölöttiek körében (9,5). Általánosabban fogalmazva azonban azt megállapíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyarok vallásgyakorlása és egyháztagsága relatíve aktívnak nevezhető.

Kisebbségi identitás

Az identitás vizsgálatának dimenziójában a kisebbségi identitást Balázs Sándor szerint értelmezzük. A fogalmat alkotó két terminust külön-külön értelmezi: az identitástudat nemzeti hovatartozásunk érzésének vagy egyenesen elméleti kifejeződésének jelenlétével azonos; a kisebbség arra utal, hogy a nemzeti mivoltot sajátos társadalmi viszonyhálózatban hordozza⁵². Ezt úgy értelmezzük, hogy a nemzeti identitás (kultúrnemzeti) és az állampolgárság nem azonos. Ennek következményeként léphet elő a *kognitív disszonancia*, melynek gerjesztő ereje az állam nemzetépítő

49 Sumner, 1978

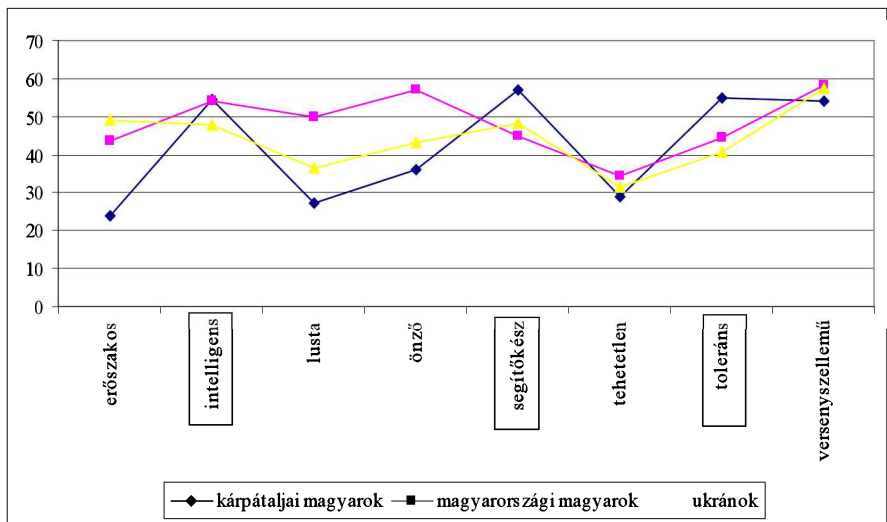
50 Gereben, 2005: 53.; Gereben, 1999: a mellékletként között táblázat adatai szerint vallásos, az egyház tanítását követi 24%, vallásos vagyok a magam módján 63%. A fiatalokat érintő MOZAIK 2001 kutatásban hasonló eredmények születtek. KárpátPanel2007 vallásos ember az egyház szertartása szerint 39,5%, vallásos ember a maga módján 55,3%, nem vallásos 5%, meggyőződéses ateista 0,3%. Homa 2010.

51 Molnár—Molnár 2008: 235-236.

52 Balázs 1995:35.

törekvésében rejlik⁵³. A kérdőíves vizsgálatok ennek kimutatására, alátámasztására nem minden esetben voltak alkalmasak. Az interjúelemzéseknél egy véleményben azt olvashatjuk, hogy nem okoz gondot a nemzetiség és az állampolgárság összeegyeztetése, amit a 2007-ben végzett Kárpát Panel eredménye is alátámasztott: a kárpátaljai magyarok 44,5%-ának nem jelent gondot az ukrán állampolgárság és magyar nemzetiség összeegyeztetése. A többi kérdőíves vizsgálatok csupán indirekt módon, a hátrányos megkülönböztetés formájában tértek ki a kisebbségi helyzet összeegyeztethetőségének problematikájára⁵⁴.

A kisebbségi identitás vizsgálatánál meg kell említenünk azt az összefoglaló fogalmat – *etnocentrizmust* – mely egyértelműen kimutatható az időrendben sorban elvégzett kutatásokban. (ld. 4. ábra)

4. ábra Csoportokra jellemző tulajdonságok a Kárpát Panel adatai alapján (%-os adatok)⁵⁵

Etnocentrikus logika a társadalmi jelenségek oksági összefüggéseit leegyszerűsíteni, oksági mechanizmusokat kiépíteni – az öngazolás, kivetítés, bűnbakképzés, szelektív összehasonlítás mind ezt szolgálja⁵⁶. Weber

53 Veres 2008: 44.

54 Kárpát Panel 2007 milyen gyakran érte hátrányos megkülönböztetés a nemzetiségi hovatartozása miatt? soha: 49,4%, ritkán: 41%.

55 Orosz-Molnár 2007: 201.

56 Csepeli 2002: 18.

gondolatmenetében a „szembetűnő különbségek nemcsak a más fajtájúakkal szembeni ellenérzésre adhatnak okot, hanem – mintegy ennek pozitív visszahatásaként – felébreszthetik az összetartozás tudatát az egyivásúakban”⁵⁷. Tehát az elzárkózás a többségi nemzettől, valamint a magyarországi honfitársaktól a kárpátaljai magyarság érzetét táplálja.

Ukrajna elnöke 2008. március 20-án N 244/2008. számú rendeletének 8. pontja értelmében a kisebbségi nyelven oktató iskolákban bizonyos tárgyakat ukrán nyelven kell oktatni⁵⁸. Az ukrán oktatáspolitikát által felerősödött az a tendencia, hogy a magyar szülők körében egyre többen választják gyermekeiknek a nem magyar nyelven oktató iskolákat. Csernicskó István összehasonlító elemzéseiben rámutatott, hogy Ukrajnában a többi nemzetiséghez viszonyítva mennyire releváns tényező a magyarságnál az *anyanyelv tannyelvként* való használata a nemzeti azonosság tudat megtartásánál. Egy 2006-os vizsgálat eredményeinek elemzése is ezt támasztja alá: „a magyar tannyelvű iskolákban végzetek magasabb arányban érzik a magyar nemzethez tartozónak magukat, illetve kevésbé kötődnek az ukrán nemzethez, és jóval kevésbé érzik ukrán állampolgárnak magukat, mint azok, akik orosz vagy ukrán tannyelvű általános iskolába jártak”⁵⁹. Kérdésként fogalmazódhat meg bennünk, vajon a tendencia változatlansága azt támasztja-e alá, hogy az anyanyelv kiszorításával a nemzethez tartozás emóciója megváltozik, átvált? Vagy esetleg stratégiai cselekvési formák alakulnak ki, melyek a szórványmagyarsághoz hasonlóak? Ennek megválaszolása – jelen tanulmányban – nem áll módunkban.

A kisebbségi létebe szorult csoport számára a *jövőkép* és a hozzá fűzött tervek jelenthetik a csoport fennmaradásának egyik szegmensét. Ha abból a kérdésből indulunk ki, hogy „Ha ma jó magyarnak lenni, az elkövetkezőkben is jó lesz-e?”⁶⁰, akkor az 1992/93-ban végzett vizsgálatban a *jövőkép* megítélésében rétegspecifikus különbségeket konstatálhatunk az összes régióra vonatkozóan: a derűlátók főként a kvalifikáltabbak, tájékozottabbak, jobb kulturális fedezettel rendelkező rétegekből kerültek ki, a csüggedt magatartást az alacsony kvalifikációs szint, tájékozatlanság, információs kiszolgáltatottság fokozza⁶¹. Az asszimilációs formák és stratégiák vizsgálatára nem találtuk vizsgálati eredményeket, csupán utalásokat, melyek az oktatási modellekből indulnak ki⁶².

57 Weber 1992: 94.

58 Указ Президента України про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні. № 244/2008 від 20.03.2008 р.

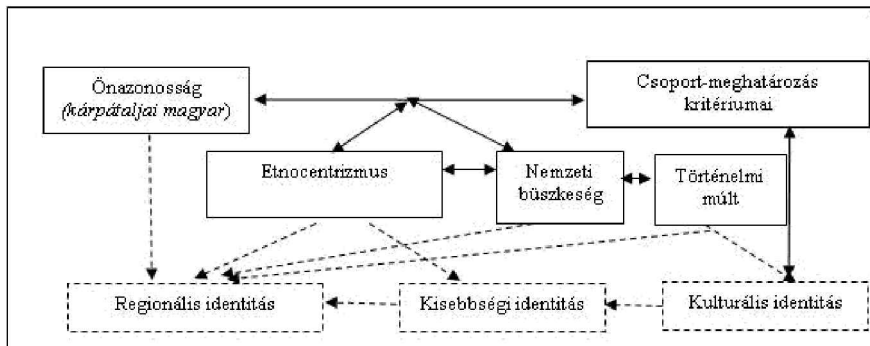
59 Molnár, 2010: 195.

60 Lampi, 2007: 61.

61 Gereben, 1999: 128.

62 Molnár, 2010: 187. idézi Göncz, 1985, 1995, 1999, 2004.

5. ábra A kisebbségi identitás dimenziót alakító marginális tényezők

A kettős vagy többszörös identitást ezidáig a vizsgálatok csak nagyon ritka esetben konstatálták a kárpátaljai magyarok körében. Az egyszerre több nemzethez tartozás látszólagos ellentmondás, aminek melegágya a kisebbségi helyzet. Brubaker ezt három ideológiai forrásra vezeti vissza: többségi állam, a kisebbségi közösség vezetői és a kultúrnemzeti külső anyaország államának ideológiai összhatásaira⁶³. Egy 1999-ben végzett vizsgálat eredményeiben azt olvashatjuk, hogy az adatközlők 8%-a magyar és ukrán, valamint 3% egyéb és magyar nemzetiségűnek vallotta magát⁶⁴. Előrevetítésként feltételezzük, hogy ez a tendencia továbbra is uralkodni fog, vagyis a többszörös identitás megélése kevésbé lesz jellemző, radikális változásra nem számítunk. Ezt arra alapozzuk, hogy az elzárkózás a többségi nemzettől több tényezőn keresztül látszik kirajzolódni, s a csoportkohézió erős gátjainak felbomlása, radikális változása esetében alakulhat csak ki kettős vagy többszörös identitás.

Transznacionális identitás

A Niedermüller által elemzett transznacionális identitás azt a fogalmat takarja, mely a modern társadalmakban alakult ki egy új hullámnak köszönhetően, s ez a mobilitás. A több hely közötti állandó mozgás ennek megfelelően egyidejűleg több helyhez való tartozást is jelent. A helyváltoztatás alatt nem a turizmust érti, hanem azokat az okokat sorolja ide, melyek a globális világ megjelenésével járnak, illetve amelyek kényszerhelyzetből adódnak: szegénység, üldöztetés, etnikai és vallási konfliktusok. Ezek hatására eltűnik a territóriumhoz való kötődés, és a tér nem mint földrajzi egység él tovább a nemzet tagjaiban, hanem szélesebb értelmet kap⁶⁵. A transznacionális identitást két aspektusból vizsgáljuk a kárpátaljai magyarság körében: az emigrált kárpátaljai magyarok esetében azokra fókuszálva, akiknél a célországot

63 Brubaker, 1996: 60-89. idézi Veres, 2008: 45–46.

64 Gereben, 2000: 166.

65 Niedermüller, 2005.

Magyarország jelentette; valamint azokat, akik *idény munkák*/huzamosabb idejű – jövedelemszerzés céljából „kiszakadnak” a megszokott közösségi berendezkedésből.

Az interjúk egyes témaköreinél többen említették azt a hazavágyási magatartást, amit az anyaországba átköltözött, korábban kárpátaljai magyarok részéről tapasztaltak. Már Webernél is találkozunk ennek a gondolatnak a boncolgatásával: „az ember ugyanis oly mértékben alkalmazkodik a megszokotthoz, hogy ennek utóhatásaként a kivándorlóknak még akkor is az ifjúkori emlékek keltik az „otthonosság érzését”, ha olyan tökéletesen alkalmazkodtak az új környezethez, hogy elviselhetetlen lenne számukra a hazatérés”⁶⁶. Weber gyarmatosító országok honfitársait említi, akik teljesen más etnikumú környezethez adaptálódtak. A kárpátaljai magyarok a magyar etnikumú, nemzeti érzetüknek teret adó anyaországban a helyi kulturális és személyi kapcsolataikat nem minden esetben tudták kielégíteni⁶⁷. Az ilyen esetek az erős lokális identitás alátámasztására alkalmasak, a kárpátaljai magyar emóció tehát tovább él, mint „ifjúkori emlék”. Ennek alátámasztására egyéb vizsgálati eredményekkel nem rendelkezünk.

A másik aspektus: a munkavégzés miatt mobilitást végző kárpátaljai magyarok huzamosabb időn keresztül tartózkodnak más területeken – ezeknek a területeknek megnevezésére jelen tanulmányban nem teszünk kísérletet.⁶⁸ Az identitás, regionális kötődés tárgykörére fókuszálva olyan vizsgálati eredményekkel nem rendelkezünk melyből megállapíthatnánk, hogy a regionális kötődésnél a huzamosabb idejű távollét következtében módosulás tapasztalható, vagy továbbél más szegmessel színezve, netán teljes mértékben átalakul.

Regionális identitás

Utolsó dimenzióként vesszük szemügyre a regionális identitást, mely lényegében az előző dimenziók által már körvonalazódni látszik. Több megvilágításban is ugyanaz a fogalom, mely a helyhez kötöttséget próbálja meg azonosság szempontjából összefoglalni. Két fogalom áll rendelkezésünkre: a lokális és a regionális identitás. A két fogalom egyes esetekben egybeolvadhat. Jelen tanulmányban a regionális identitást alkalmaztuk, melynek megalapozását arra vezethetjük vissza, hogy a kultúrkinccsek, melyek sajátossá alakították a csoportkohéziót régió szinten – legtöbb esetben – egységesnek tekinthetők.⁶⁹ Bár a terminus a helyhez kötöttséget sugalmazza, a regionális identitás értelmezésünkben nem közvetlenül egy földrajzi egységhez fűzött emocionális kapcsolatot jelent, hanem azokkal az etnokulturális sajátosságokkal és viselkedési formákkal való azonosulást, melyet a területhez fűzött jelenlegi és múltbéli nemzeti csoport ismérveivel köthetünk.

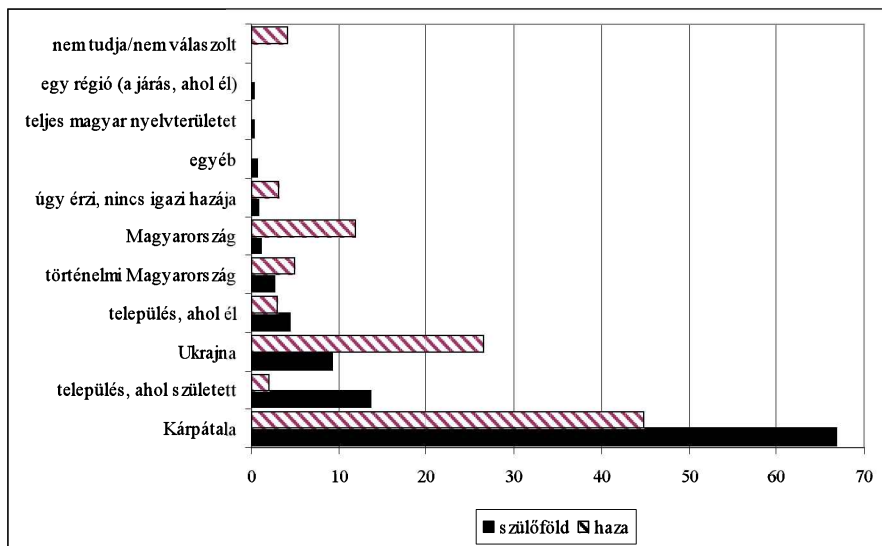
⁶⁶ Weber, 1992.

⁶⁷ Hires-László, 2010: 69–71.

⁶⁸ Hárs – Tóth, 2010; Juhász – Csatári – Makara, 2010

⁶⁹ Gereben Ferenc ezt tájféldrajzi identitásként definiálja. Gereben, 2000: 167.

A tájegységekhez való kötődésnél a legnagyobb prioritást a kárpátaljai magyaroknál a régiós szerkezeti forma jelentette, vagyis első sorban ezzel a csoportfogalommal azonosulnak. A lokális identitás alatt jelen esetben egy kisebb településhez való ragaszkodást értjük, mely szintén erős vonásként jelen van a vizsgált csoport körében.

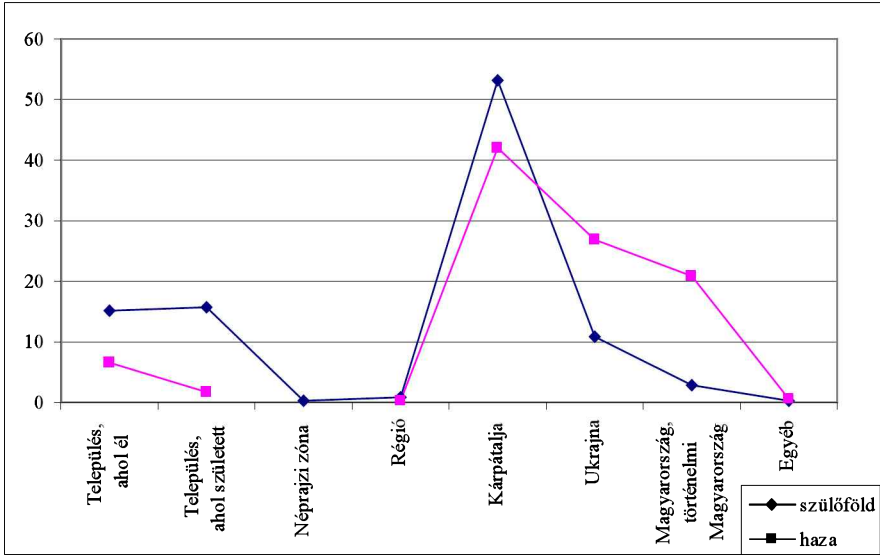

6. ábra A szülőföld és haza meghatározása a Kárpát Panel adatai alapján

A MOZAIK eredményeit foglalja össze a 7. ábra. Mindkét kutatásnál Kárpátalja kapta a fogalom-párnál a legkiemelkedőbb értékeket. Kárpátalja mint a régió sajátos, szimbolikus jelentéssel felruházott hazafogalom, virtuális hazaként jelenik meg. Az interjúelemzésekénél is hasonló eredményeket kaptunk, azzal a színezettel, hogy hazájának, olykor otthonának, szülőföldjének nevezi az alany azt a települést, ahol él, s melyet ugyanakkor rossz infrastrukturális jegyekkel jellemez⁷⁰.

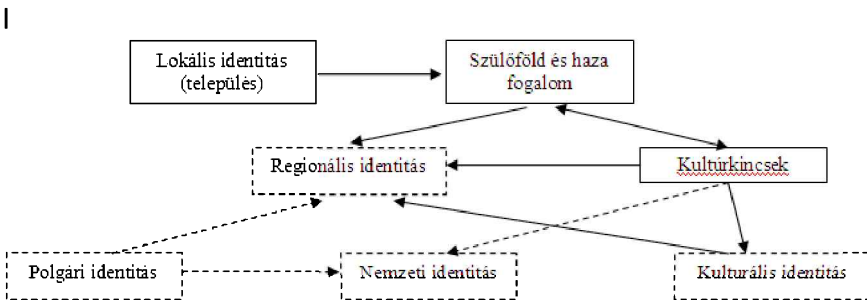
Az állampolgári identitásnál tárgyalt ukrajnai kötődés tisztázását és az állampolgári identitás tárgyalásának alátámasztását láthatjuk az Ukrajnát preferált adatok között. A vizsgálódások elkerülték a polgári identitás tárgykörét és csupán a tornyosuló regionális, kulturális identitásra fókuszáltak. Véleményünk szerint ez a hazafogalom, mely kialakult Ukrajnával szemben, a hontalanság érzésének csökkenéséből alakulhatott ki.

70 Hires-László, 2010: 47-49.

7. ábra. A szülőföld és haza meghatározása a MOZAIK adataiban

A nemzeti identitás, vagyis a magyar nemzeti karakterológia ezek fölött áll – ebben a struktúrában lokális–regionális–nemzeti identitás egymásra épülése jellemző, mely nem egyediként, nem sajátosan csak Kárpátalján él. A kárpát-medencei magyar kisebbségi helyzetben élők körében kisebb-nagyobb eltéréssel szintén fellelhető sémaként van jelen. A kárpátaljai magyarságra vonatkozó regionális identitással kapcsolatos tényezőket a 8. ábrán foglaltuk össze.

8. ábra A regionális identitásra ható tényezők és annak elhelyezése a többi dimenzió szerint

Összefoglalás

A regionális identitás sajátosságait és az azt alakító tényezők bemutatására vállalkoztunk különböző dimenziók mentén. Azok a tényezők, melyek a regionális identitást létrehozzák (ták) és alakítják, több dimenzió alapján is megragadhatóak, de mégis minden elemnek vannak olyan sajátosságai, melyek sajátosan egy összefoglaló fogalom körül összpontosulnak. Ezeket a fogalmakat identitástípusonként próbáltuk meg elkülöníteni, melyek lényegében a dimenziókat jelentették, s a megvilágításait adták a regionális identitás vizsgálatához. Az identitástípus fogalom használatát szándékosan próbáltuk kerülni, és helyette a dimenzió terminus használatára hagyatkoztunk. A típus szóval elhatárolt eseteket mutatnánk be, a dimenzió ezzel szemben csupán a megközelítés egyik formáját foglalja magában.

Minden felvázolt dimenziót arra vezettük vissza, hogy a regionális identitást milyen oldalról táplálja az adott tényező. A regionális identitás tényét korábbi vizsgálati eredmények alapján tartottuk fontosnak kiemelni és részletesebben foglalkozni kialakulásával. Külön szempont volt elemzésünkben, hogy rávilágítsunk azokra a hiányosságokra, melyek a korábbi vizsgálati módszerek és eredmények miatt a regionális identitás (kárpátaljai identitás) megértése és levezetése terén, a helyspecifikusság megkerülése miatt, hiányos képet mutatott.

A vizsgálatokból kiemelt adatokat nem volt célunk összehasonlítani, valamint az sem volt célunk, hogy feltárjuk az összes vizsgálati eredményt, csupán a fő gondolatmenetnek megfelelő eredményekre összpontosítottunk. Ezeket a vizsgálatokat egy időrendi sorrendben próbáltuk kiértékelni, amennyiben érintették a vizsgált, kiemelt tényezőt.

Összefoglalásként minden dimenzióhoz igyekeztünk egy-egy olyan séma, hatásmechanizmus felvázolását adni, amiben jól láthatóan, szembevetően előtérbe kerül a regionális identitás mint központi elem, s melyeknél a vázolt tényezők visszavissza térő momentumként szerepelnek.

Felhasznált irodalom

ASSMANN, JAN 1999

Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1999.

BALÁZS, 1995

Balázs Sándor: *Identitástudatunk zavarai*. Kriterion, Bukarest 1995.

- CSEPELI, 2002* Csepeli György: *A nagyvilágon e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970–2002.* Józseveg Műhelykiadó, Budapest 2002.
- CSEMNICKÓ – Soós 2002* Csermicskó István – Soós Kálmán: *Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja.* In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest 2002. 91–135.
- CSEMNICKÓ, 1998* Csermicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó, Budapest 1998.
- CSEMNICKÓ, 2004* Csermicskó István: *Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából.* In: BEREKSZÁSZI Anikó – PAPP Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok.* Budapest – Beregszász MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest – Beregszász 101–114.
- CSEMNICKÓ – HIRES-LÁSZLÓ – MÁRKU, 2008* Csermicskó István – Hires-László Kornélia – Márku Anita (szerk.): *„hogyan a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”. A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében.* PoliPrint, Ungvár 2008.
- CSEMNICKÓ, 2008a* Csermicskó István: *A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában.* In: CSÁSZÁR Melinda – ROSTA Gergely (szerk.): *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára.* Pázmány Társadalomtudomány 10., Budapest–Piliscsaba 2008. 101–113.
- CSEMNICKÓ, 2008b* Csermicskó István: *Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben.* In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók*

- a magyarságkutatásban. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest 2008. 153–170.
- CSEERNICSKÓ, 2009a Csernicskó István: *Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában.* Korunk 2009/február 33–40.
- CSEERNICSKÓ, 2009b. Csernicskó István: *Nyelv, oktatás és azonosságtudat összefüggései Ukrajnában.* In: KARMACSI Zoltán és MÁRKU Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. Században.* PoliPrint, Ungvár 2009. 26–33.
- CSEERNICSKÓ, szerk. 2010 Csernicskó István: *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet, Budapest – Beregszász 2010.
- GAL, SUSAN 1991 Susan Gal: *Kódváltás és öntudat az európai periférián.* In: Kontra Miklós (szerk.): *Tanulmányok a határokon túli kétnyelvűségről.* Magyarságkutató Intézet, Budapest 1991.
- GEREBEN, 1999 Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében.* MTA Kisebbségkutató Műhely – Osiris Kiadó, Budapest 1999.
- GEREBEN, 2000 Gereben Ferenc: Nemzeti és kulturális identitás Kárpátalján. Pro Minoritate 2000/tavaszi 166–170.
- GEREBEN, 2005 Gereben Ferenc: *Olváskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata.* Lucidus Kiadó, Budapest 2005.

- HIREN-LÁSZLÓ, 2010* Hires-László Kornélia: „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni”. *A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint Kft., Ungvár 2010.
- HÁRS – TÓTH, 2010* Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2010.
- HOMA, 2010* Homa Katalin: Kárpátaljai magyar fiatalok nemzeti önmeghatározása. Kisebbségi identitást védő tényezők. In: FÁBRI István és KÖTÉL Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Ballasi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2010. 13–40.
- JUHÁSZ – CSATÁRI – MAKARA, 2010* Juhász Judit – Csatári Ferenc – Makara Eszter: *Ukrán állampolgárok munkavállalása Magyarországon. Zárótanulmány*. Panta Rhei Társadalomkutató Bt., Budapest 2010.
- MOLNÁR D. – MOLNÁR, 2005* Molnár D. István – Molnár József: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Tanszakköztanácsa, Beregszász 2005.
- MOLNÁR, 2010* Molnár Anita: *Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján*. In: FÁBRI István és KÖTÉL Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Ballasi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2010. 186–213.

MOLNÁR – OROSZ, 2007

Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó: *Kárpát Panel – Kárpátalja. Gyorsjelentés.* In: PAPP Z. Attila – VERES Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés.* MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2007.

MUNCH, 2001

Richard Munch: *Nation and Citizenship in the Global Age.* Palgrave, New York 2001.

OLSON, 1997

Mancur Olson: *A kollektív cselekvés logikája. Közjavak és csoportelmélet.* Osiris Kiadó, Budapest 1997.

RENAN, 1995

Ernest Renan: *Mi a nemzet?* In: BRETTER Zoltán – DEÁK Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus.* Tanulmány Kiadó, Pécs 1995.

SUMNER, 1978

William Graham Sumner: *Népszokások.* Gondolat Kiadó, Budapest 1978.

VERES, 2008

Veres Valér: *A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai.* In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban,* MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest 2008. 35–61.

WEBER, 1992

Max Weber: *Gazdaság és Társadalom: a megértő szociológia alapvonalai 2/1.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1992.